

Jordi Galí i Farrés

**ALCALDES DE GIRONA
1931-1939**

MIQUEL SANTALÓ I PARVORELL

MIQUEL SANTALÓ I PARVORELL

(Vilaür, 1887 - Guadalajara, Mèxic, 1962)

Polític i pedagog. Així, amb aquestes dues paraules, és definit en el rètol de la plaça que té dedicada, amb el seu nom, a la ciutat de Girona. Dues paraules de ben segur encertades, però que davant la magnitud de la personalitat a la qual es refereixen es fan inevitablement curtes, insuficients. I és que Miquel Santaló i Parvorell va ser una figura important, de primera fila: mestre, geògraf, primer alcalde de la Girona republicana, conseller primer de la Generalitat, ministre de la República... Certament una figura d'aquelles difícils de definir, d'aquelles que obliguen a utilitzar els punts suspensius perquè dues paraules semblen poques, però més també.

Nascut a Vilaür l'any 1887, procedent d'una família molt vinculada a la pedagogia, abans que polític va ser pedagog i geògraf. Va estudiar la carrera de mestre, primer a Girona i després a Barcelona, i durant aquells intensos anys de formació i d'aprenentatge fins i tot va fer estades en ciutats com ara París i Madrid. Conscienciat de la necessitat de reformar i de modernitzar l'ensenyament, un cop aconseguida una plaça de professor a l'Escola Normal de Girona es va convertir en un dels principals actors de la renovació pedagògica a les comarques gironines, una tasca que va realitzar sobretot a partir de la geografia, la seva especialitat. Fora de les aules, va ser un geògraf d'aquells de recórrer i de trepitjar el terreny, i per això un gran coneixedor i estudiós del territori, autor d'importants estudis especialitzats.

També va recórrer, i de quina manera, el món de la política. Santaló va ser un capdavanter del republicanisme gironí, una figura imprescindible de la Girona de la Segona República. Candidat més votat a les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931, va ser l'encarregat de proclamar la República a la ciutat i d'encapçalar l'Ajuntament durant els primers anys del nou règim, fins que el 1933 va presentar la renúncia al càrrec en ser nomenat ministre a Madrid. I és que la seva actuació política va transcendir de llarg l'àmbit municipal: va assumir càrrecs de màxima responsabilitat tant en el govern de la Generalitat de Catalunya com en el govern de la República. Després de la derrota

de 1939, fins i tot va participar activament en la reorganització de les institucions catalanes i espanyoles a l'exili. Sense poder tornar mai a la seva terra, va morir a Mèxic, a Guadalajara, el dia 1 de gener de 1962.

Miquel Santaló, dempeus, intervenint en la sessió de Corts espanyoles celebrada a l'abadia de Montserrat el dia 1 de febrer de 1938. Josep Maria Segarra Plana. Arxiu Nacional de Catalunya, Fons Josep Maria Sagarra Plana.

La vocació pedagògica: d'estudiant de magisteri a mestre de futurs ensenyants

Els orígens de Miquel Santaló es remunten a Vilaür l'any 1887. Va ser en aquella petita vila de l'Alt Empordà on va néixer el dia 2 de desembre, i on va ser batejat, concretament a l'església de Sant Esteve, el dia 9 del mateix mes. Fill de Joan Santaló i Rabassó, natural d'Albanyà, i de Francesca –o *Francisca*– Parvorell

i Planas, de Terradas, fou el petit d'una extensa família d'origen popular, molt vinculada al magisteri i a la pedagogia. Sense anar més lluny, gràcies a un certificat d'aptitud el pare va poder exercir de mestre rural a Albanyà, on van néixer els sis primers fills de la família. Foren, per aquest ordre, Pere (1872), Martí (1873), Silvestre (1875), Maria (1877), Julita (1879) i Margarida (1882). Seguint els passos del pare, els germans Pere i Silvestre també es van dedicar al magisteri, i aquest també seria el camí que seguiria el setè dels germans, el jove Miquel.

D'entrada, guiat pel germà Silvestre i empès per la vocació pedagògica que ben aviat demostrà tenir, va cursar els estudis de mestre elemental a Girona. A tall d'exemple, el 29 de juny de 1905 el *Diario de Gerona de Avisos y Noticias* (p. 4) el mencionava entre els estudiants que un dia abans havien realitzat "los ejercicios de reválida del Magisterio" a l'Institut General i Tècnic de la ciutat. Val a dir que durant aquella època, per guanyar-se la vida, compaginava els estudis amb una feina de dependent de barber. Aleshores, un cop superats, va passar a estudiar magisteri superior a la Normal de Barcelona, entre els anys 1905 i 1907. Poc després, de juny a mitjan setembre de 1908, marxaria a París per fer-hi una estada de formació, "al exclusivo objeto de estudiar el movimiento pedagógico en Francia" (*El Magisterio Gerundense*, 10-05-1908, p. 11). A banda, per aquella mateixa època va començar a escriure els primers articles i ressenyes de caràcter professional en diferents periòdics i revistes, activitat que ja no abandonaria. Són conegudes, per exemple, les seves col·laboracions a la revista *El Defensor del Magisterio*, que per cert dirigia el seu germà Silvestre, o a *El Magisterio Gerundense*, l'òrgan de l'Associació de Mestres Nacionals de la Província de Girona, de la qual va formar part. Durant el temps que va estar fora, va ser en aquesta darrera publicació on es publicaren quinzenalment les cròniques que Santaló enviava des de París, "este París —escriuria (*El Magisterio Gerundense*, 10-07-1908, p. 2)— que enloquece á los inexpertos como yo".

Un cop finalitzats els estudis i l'etapa més purament forma-

tiva –tot i que no va abandonar mai ni l'afany de conèixer ni de formar-se–, Miquel Santaló va començar el seu periple professional com a mestre. La primera experiència en aquest sentit la va viure a Girona, on l'any 1909 va exercir de mestre ajudant. Fou una experiència de curta durada, ja que només un any després aniria a treballar com a mestre interí a l'escola de nens de Corpa, un municipi de la província de Madrid. Precisament a Madrid, aquell mateix any, va guanyar per oposició una plaça de mestre nacional. De resultes d'aquest fet, la Direcció General d'Ensenyament Primari el va destinar a Guadalajara, on va prestar serveis com a mestre auxiliar en una escola graduada de nens. Tot això, abans d'enfilar cap a terres càntabres per participar en la colònia infantil del Sanatori Marítim de Pedrosa, organitzada pel Museo Pedagógico Nacional.

Amb tot, l'any 1915 tornaria a terres gironines per treballar de mestre nacional a Arbúcies. No per molt de temps, ja que aquell mateix any aprovava l'examen d'ingrés a l'Escola Superior del Magisteri, a Madrid, on el 1918, a banda de veure-hi publicat el seu primer llibre *El concepto materialista de la historia*, acabaria de completar els estudis –va ser el número dos de la seva promoció. Allí, en aquell ambient pròxim a la Institución Libre de Enseñanza, entraria en contacte directe amb el moviment intel·lectual regeneracionista, del qual prendria bona nota: tot aquell seguit de contactes i d'influències aniria configurant la seva concepció pedagògica, moderna, renovadora. Finalment, el juny de 1918 va ser nomenat professor numerari d'història a l'Escola Normal de Mestres de Zamora, plaça que primer va permutar per la de professor de geografia de la Normal de Segòvia i, posteriorment, encara durant el curs 1918-1919, per la mateixa a la Normal de Girona. Després de tant voltar, havia arribat el moment de retornar a casa, ara per gaudir d'un període no tan errant, més estable.

Retrat de Miquel Santaló, el tercer dels professors per l'esquerra, en l'orla de la promoció 1917-1921 de l'Escola Normal de Girona. Arxiu de la Facultat d'Educació i Psicologia de la Universitat de Girona

A Girona, l'any 1916 ja havia participat a les conferències pedagògiques que l'Associació Provincial de Mestres Nacionals organitzava a la Normal gironina. La conferència que hi va donar aquell any, prenent el seu títol, versà sobre "Lo que puede hacer el Magisterio por la cultura patria". Una altra de les seves actuacions a Girona durant aquell període va ser dirigir, l'estiu de 1918, les colònies escolars de la ciutat. El març de 1919 també va ser elegit soci d'honor de la Comissió de l'Associació Estudiantil Germanor, i el 12 de novembre d'aquell mateix any es va convertir en un dels socis fundadors del GEiEG, el Grup Excursionista i Esportiu Gironí, del qual arribaria a ser vicepresident l'any 1924. De mica en mica, Santaló anava deixant petja a la ciutat.

La dècada dels vint: la primera política i la geografia

La participació de Miquel Santaló en la vida pública de la ciutat també es va produir, com no, a través de la política. La seva activitat en aquest sentit va iniciar-se vers 1919, gràcies al convenciment d'alguns destacats republicans de la ciutat que, coneixent el seu tarannà liberal i el seu bagatge cultural i humanista, el van introduir dins l'òrbita del Centre d'Unió Republicana. Així, per aquelles dates, el jove professor va començar a participar de la vida d'aquella entitat politicorecreativa situada al carrer del Carme, i també va començar a col·laborar amb el periòdic republicà *El Autonomista*. Unes primeres mostres del seu compromís polític que quedaren corroborades ben aviat quan, persuadit per alguns companys més veterans d'entitat com Darius Rahola o Josep Dalmau i Carles, es va presentar com a candidat republicà socialista pel districte de Girona a les eleccions generals del dia 1 de juny de 1919. Era el seu primer intent d'entrar a la política activa, però no ho va aconseguir. Les votacions van donar la victòria a José E. de Olano, el candidat maurista, que va obtenir 3.133 vots, per davant dels 2.940 aconseguits per Santaló, el candidat més votat a la ciutat però no pas al conjunt del districte. Malgrat tot, ho tornaria a intentar. El 19 de desembre de 1920 es van celebrar noves eleccions de diputats a Corts, i Miquel Santaló hi va tornar a concórrer. Un nou intent i una nova frustració, ja que els seus 2.688 vots no van ser suficients per derrotar el candidat guanyador, en aquesta ocasió el regionalista Narcís Pla, que en va aconseguir 3.444. Amb tot, a la tercera aniria la vençuda, i finalment en les eleccions de diputats provincials celebrades el 10 de juny de 1923 Santaló va ser elegit diputat pel districte de Girona a la Mancomunitat de Catalunya, juntament amb Salvador Gispert-Sauch, Josep M. Bonmatí i Agustí Riera. Va obtenir 5.974 vots, els suficients per poder realitzar, malgrat la imminència del cop d'estat de Primo de Rivera, el que seria el primer pas de la seva llarga carrera política, sempre com a defensor dels ideals liberals, catalanistes i republicans.

El 12 d'abril de 1923, poc temps abans d'aquella elecció, havia exposat públicament les línies principals dels seu pensament polític en un manifest publicat a *El Autonomista*. Sota el títol "Als republicans de les encontrades gironines", Santaló hi esbossava la seva postura en relació amb diversos temes. Hi parlava d'economia, de societat, de moral, de la qüestió militar... i també, és clar, de cultura, tal com es llegeix a continuació:

Encara és un fet a Espanya. Onze milions de persones no saben llegir ni escriure. Molts més estan incapacitats per a capir les mínimes relacions dels fenòmens de la naturalesa i dels de la vida de relació humana. Tot un món tancat per a gaudir-ne les seves belleses i per a opinar-ne amb el coneixement degut. En això s'apoya sobre tot la política d'explotació i d'engany del país.

El dret a una cultura per a tots els infants és tan sagrat com el dret al pa de cada dia. Per això hem demanat sempre una instrucció gratuïta i obligatòria i l'escola única, del estat, que permeti i garantitzi a tots els capacitats, amb independència de llur posició econòmica, la seguretat de poguer arribar als esglaons més enlairats de les Ciències, de les Lletres o de les Arts, i s'acabi el privilegi de les classes poderoses de comptar amb la Universitat, sostinguda per tots, com un feude.

Eren reivindicacions d'un Santaló que s'estava endinsant dins del món de la política, mentre seguia exercint de professor de geografia a la Normal de Girona. Justament allí, des del curs 1919-1920, hi exercia també una professora de nom Adelina Cortina i Benajas. Nascuda a València l'any 1891, directora de la Normal femenina, era professora numerària de física, química i història natural i, com ell, també posseïa el títol de mestra superior. Eren dos companys de professió que aviat esdevindrien marit i muller. I és que Miquel Santaló i Adelina Cortina es van casar el 15 de gener de 1921 a l'església de Sant Joan i Sant Vicenç de València, a l'edat de 33 i 29 anys respectivament. Tin-

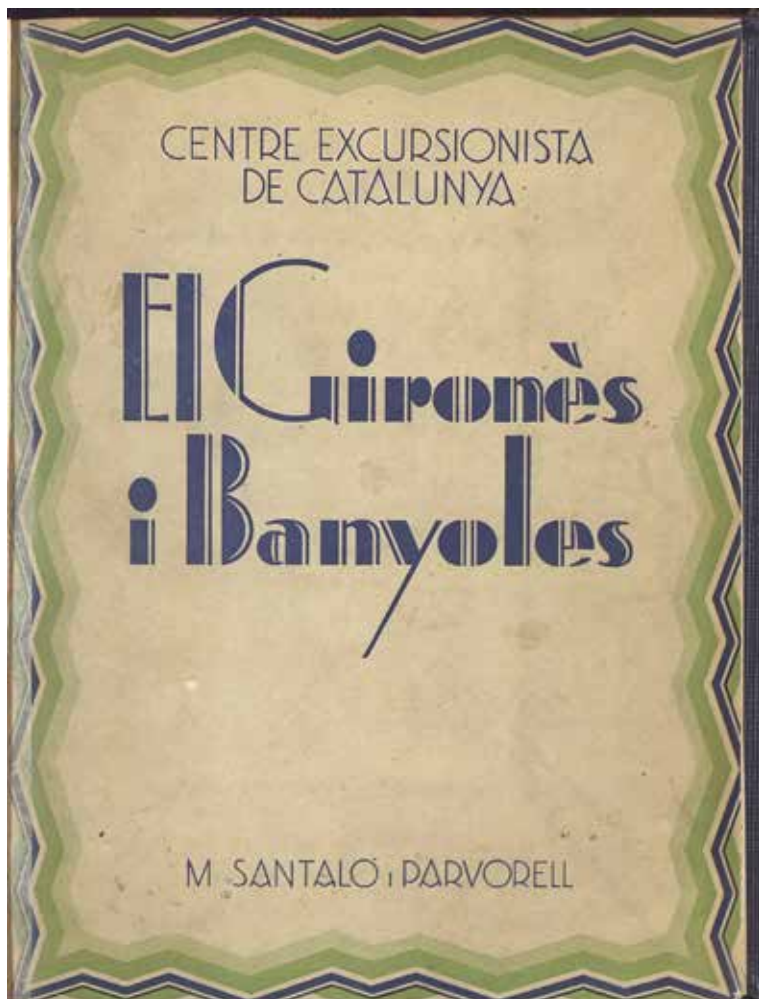
drien dues filles, Adelina (1922) i Joana (1924), i un fill, Miquel Àngel (1928), i, tot i que abans de contraure matrimoni Santaló s'havia hostatjat al carrer de l'Albereda, en casar-se el matrimoni s'establí a la Ronda Ferran Puig número 16 –avui número 24, una placa de l'Ajuntament s'encarrega de recordar-ho– on van ser veïns de Carles Rahola i família. Uns bons amics.

La dècada dels vint, doncs, començava per a Santaló amb una nova ocupació –la política– i canvis rellevants en la seva vida personal; però això no va fer minvar la seva labor pedagògica. Encara l'any 1919 havia participat, juntament amb el professor Cassià Costal, a l'Assemblea de la Federació de Mestres Nacionals de Catalunya que tingué lloc a Tarragona. Aquell mateix any, amb altres companys de claustre de la Normal gironina com Joan Gomis o Manuel Xiberta, també havia donat classes preparatòries a estudiants de batxillerat i de peritatge en una acadèmia. Ja entrats a la nova dècada, l'any 1922 va participar a l'Escola d'Estiu de Barcelona amb una lliçó de geografia. I dos anys després, a banda de passar a ocupar el secretariat de la Normal per les dimissions que s'havien produït amb l'adveniment de la dictadura de Primo de Rivera, emprendria un nou viatge de formació a l'estranger. En efecte, el 15 de novembre la Junta de Ampliación de Estudios e Investigaciones Científicas li concedia una beca, de vuit mesos de durada, per estudiar com s'ensenyava i com estaven organitzats els estudis de geografia a les Escoles Normals de França, Bèlgica i Suïssa. La didàctica de la geografia, així com els estudis comarcals, van ser dos dels principals objectes d'estudi del Miquel Santaló geògraf.

Les seves inquietuds per modernitzar l'ensenyament geogràfic van ser constants. Ell mateix era professor d'aquesta disciplina a l'Escola Normal i, a més, havia viatjat a fora per saber com s'ensenyava en altres països. En definitiva, coneixia de primera mà l'estat de la qüestió, tal com demostrà a través de les seves obres. D'entrada, en tornar d'aquella darrera experiència a l'exterior, l'any 1925 va publicar *La enseñanza de la geografía en el extranjero*. Dos anys després, a *Estado actual de la enseñanza*

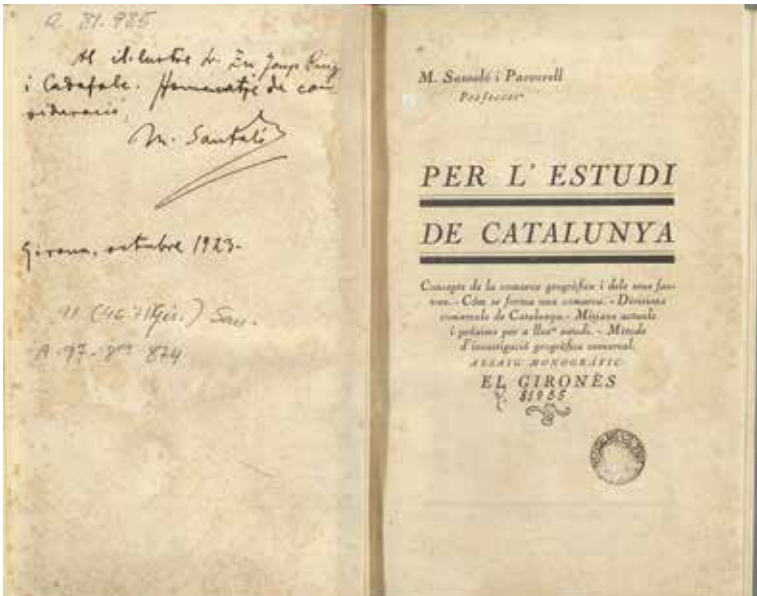
de la geografía en España y convenientes reformas, ja defensava obertament la necessitat de reformar l'ensenyament geogràfic d'aquí, per combatre l'estat d'endarreriment, o de menyspreament fins i tot, en què es trobava. Aquella era una missió a la qual ell mateix es va implicar plenament. Per exemple, va ser autor de diversos manuals renovadors, cas de *Geografía general e iniciación a la geografía descriptiva*, un manual de l'any 1923 pensat per explicar el nou concepte d'aquella ciència a l'alumnat de les Escoles Normals, o *Geografía de España y sus colonias*, de l'any 1929 i considerat per l'educador costa-riqueny Miguel Obregón "un libro de mucho jugo científico y didáctico y de bella y animada exposición, que no hay cómo soltar de la mano una vez comenzada su lectura. Así deben hacerse –li escrivia per carta al mateix Santaló– los textos modernos" (Fons Miquel Santaló – Adelina Cortina, AMGi). I tot això sense oblidar que, més enllà de la confecció de manuals, el professor empordanès també va potenciar la vessant més pràctica de la docència: les excursions que organitzava per als alumnes, les visites a llocs d'interès, el conèixer trepitjant terreny.

I és que Santaló va ser un gran coneixedor i estudiós del territori, especialment del territori més proper. Es movia, caminava i observava, visitava els pobles a peu o amb moto, parlava amb la gent que es trobava "sobre la manera de parlar, del seu viure, de les seves collites, dels contractes de conreu, dels propietaris, etc. i de seguida a una altra feina i a un altre poble, i tot passant es contemplaven els camps, els boscos, monticles, muntanyes, rius, rieres o el mar, i es prenién apunts", recordava, tot parlant de com compaginava Santaló la feina de geògraf i de polític, un bon amic seu de caminades i de mítings, Xavier Casademunt (DDAA 1988, p. 50). Així, tenint present tot aquest treball, no és d'estranyar que es convertís en l'autor de la primera monografia comarcal publicada mai a Catalunya: de l'any 1923, *Per l'estudi de Catalunya. Assaig monogràfic: el Gironès* és considerat el primer estudi modern d'una comarca catalana. Més endavant, l'any 1929, també col·laboraria amb la *Geografía universal* de

L'estudi de la terra va ser una de les grans passions de Miquel Santaló. En aquesta pàgina i la següent, dues de les seves obres.

Valls i Taberner, i l'any 1931 publicaria *El Gironès i Banyoles*, amb pròleg de Miquel de Palol: "Aquesta –hi diu l'escriptor gironí– és l'obra escrita per a platxèria d'un esperit: viva, brillant, alegre; és l'obra del pedagog que s'aixeca de la seva cambra de treball i se'n va al paisatge. No és l'obra del qui cerca, del qui dedueix, del qui investiga, sinó la de qui sap les coses, i les fa admirar i les admira".

Els llibres anteriors, però també les conferències i les col·laboracions periodístiques, formarien part del llegat d'aquell protagonista directe de la creació a Catalunya d'una nova geografia, d'aquell renovador dels estudis geogràfics catalans que ben aviat seria cridat a integrar-se a l'Escola Normal de la Generalitat, així com a formar part de la ponència per a l'estudi de la divisió territorial de Catalunya. Tot i això, malgrat aquelles noves responsabilitats, el cert és que a partir de la proclamació de la

Segona República la seva activitat com a pedagog i com a geògraf es veuria reduïda per l'impuls que emprengué la seva vida política, molt més intensa, molt més exigent. Mai, però, tal com apunta l'historiador Josep Clara (DDAA 1988, p. 27), deixaria de ser, exercís o no, un mestre: "De la mateixa manera que la geografia era, per a ell, una forma de viure i de practicar la pedagogia, de realitzar-se en un món autèntic i concret, la política li representava una ampliació de la seva funció educativa. Perquè, per damunt de tot, Santaló va ser un mestre, un mestre geògraf i un mestre polític".

El primer dels alcaldes republicans de la ciutat

Ja des d'abans del mes d'abril de 1931, la seva activitat política s'havia intensificat. D'oratòria "desguittarrada, combativa, directa", "que sabia trobar –segons paraules del governador civil Claudi Ametlla (1963-1975, p. 118)– el camí del cor", durant el darrer terç de 1930 havia participat com a orador en conferències polítiques a Llançà, a Figueres o a Torroella de Montgrí, entre altres, mentre a Girona havia alçat la veu en contra del projecte de construcció d'una plaça mercat sobre el riu Onyar. A més, s'havia convertit en un dels homes forts del Centre d'Unió Republicana, i els dies 17, 18 i 19 de març de 1931 havia participat a la Conferència d'Esquerres Catalanes celebrada a Barcelona, de la qual havia sortit un nou partit, Esquerra Republicana de Catalunya, amb ell com a flamant membre del Comitè Executiu Central en representació de les comarques gironines. Santaló, doncs, havia anat adobant el terreny, i fins i tot fent les primeres passes, d'un camí que el portaria a esdevenir "l'home de la Segona República a Girona, l'element més representatiu d'aquell règim i d'aquella època accelerada de la nostra història contemporània" (Clara dins DDAA 1988, p. 21). Un protagonisme que el mateix Ametlla (1963-1975, p. 118), que per cert el va definir com un "bon home, honest, auster, idealista, curiós de tota cosa de l'esperit; però decantat a donar sempre la raó als de baix,

tant si la tenien com si no [...] i amb massa disposició a la populatxeria i a la demagògia”, també li reconeixeria sense embuts, tot apuntant-ne alguns motius:

Durant la República l'ascendent que Santaló tenia sobre la província fou molt gran. I ell el mantingué i l'augmentà parlant en tota mena de reunions i de tu a tu amb tothom, comensal a tots els àpats on era convidat, especialment si tenien lloc en una qualsevol taverna o al voltant d'una font camperola, i si el menú comportava una cargolada amb allioli.

De la manera de ser i de fer de Santaló, de la seva senzillesa i de la seva proximitat amb la gent, també en parlaria el periodista saltenc Agustí Cabruja (1987, p. 61); un testimoni de l'època que en el seu llibre *Polítics i escriptors gironins durant la Segona República* recordava d'aquesta manera tan clara i sincera la figura de Santaló:

«Una de les coses que m'agrada més del senyor Santaló –ens deia un dia un alcalde rural, d'un joliu i pintoresc llogarret de la Cerdanya– és el seu tracte de porta oberta i de taula parada, aquest de tu a tu amb què us rep i us parla sempre...» Aquest pagès, de vestit de vellut i gorra, volia dir, simplement, això: «en Santaló em simpatitza perquè se'l veu un home com nosaltres, senzill i franc, modest i auster, obert i cordial com són els homes del camp, de la muntanya, de poble».

I és veritat. En Santaló –igual que quan era mestre d'Arbúcies, que quan ha estat Director de l'Escola Normal de la Generalitat, que quan era Alcalde, que quan ha estat Ministre– sempre l'heu vist igual. En ell no hi ha hagut mai la vanitat, o el gest altiu i arrogant de l'home que triomfa; del no-res escala, pel seu esforç i pels seus propis mèrits, els llocs més alts i envejables de la societat. Segurament per aquesta seva manera

d'ésser, és a dir, perquè mai no ha estat fanfarró, orgullós ni pedant, com tants altres polítics que hem conegut i coneixem, i perquè ha dut una vida de treball i honestedat, aimant de la llar i de la família, el nostre poble sempre l'ha volgut, l'ha estimat, l'ha respectat.

Aquell voler, aquella estima i aquell respecte de què parlava Cabruja referint-se a Santaló quedaren ja demostrats en les eleccions municipals celebrades el dia 12 d'abril de 1931. Miquel Santaló s'hi va presentar com a candidat d'Unió Republicana, una candidatura formada per onze membres del Centre d'Unió Republicana i per quatre d'Acció Catalana, tots ells signataris del "Manifest republicà", un text ple de reivindicacions i de propostes aparegut a *El Autonomista* el dia 1 d'abril (p. 1). Per exemple, hi declaraven: "Vivim en ple període constituent. Res ni ningú no desviarà la trajectòria de la voluntat d'un poble oprimat i vexat, que vol el reconeixement de la seva personalitat i la sobirania que li pertoca en la governació del país i en l'administració dels propis interessos en l'esfera privada i en la pública dels municipis, de les «províncies» i de l'Estat en l'organització actual". També hi plantejaven els principals projectes que tenien per a la ciutat. Així, en l'ordre econòmic prometien revisar els ingressos i les despeses per assolir l'equilibri pressupostari, establir un criteri equitatiu per a les tributacions i treballar per ampliar el mercat dels dissabtes; en higiene i sanitat, apostaven per resoldre d'una vegada per totes el problema de l'abastiment d'aigües potables; en cultura i societat –no debades l'apartat més desenvolupat–, treballarien per un ensenyament primari gratuït, per millorar els serveis de cantina o de guarda, per fomentar institucions com la Biblioteca popular i per promoure la formació humana i tècnica dels obrers, i finalment en urbanització, volien aconseguir la cessió dels baluards, l'expropiació d'habitatges infectes i la construcció d'immobles sans i a l'abast de les classes modestes, a banda d'actuar en el millorament de la pavimentació, la intensificació de l'enllumenat públic i la finalització de les obres comen-

çades. En resum, presentaven un programa ambiciós i avançat, que ben aviat tindrien l'oportunitat de posar en pràctica.

Certament, la candidatura d'Unió Republicana va ser la clara vencedora de la jornada electoral. Tots quinze candidats republicans resultaren elegits, igual com també ho foren cinc membres de la Lliga Regionalista, dos catòlics monàrquics i un representant d'Unión Monárquica. De tots ells, qui va obtenir un major nombre de vots va ser Miquel Santaló. Amb un sistema d'elecció nominal i per districtes, els seus 850 vots aconseguits al districte primer, el districte pel qual s'havia presentat, no van ser superats per cap altre candidat. D'aquí que, un cop coneguts els resultats generals i seguint l'exemple d'altres capitals, fos l'encarregat de proclamar la República des del balcó de l'Ajuntament, tot dirigit-se després, amb altres distingits republicans com Albert de Quintana i de León o Cassià Costal, al Govern Civil i a la Diputació per escenificar, amb el relleu de les velles autoritats, el canvi de règim a la província. També com a candidat més votat, cap a les 10 del vespre d'aquell intens 14 d'abril, va presidir la reunió de regidors electes que va tenir lloc a la sala de plens del consistori. S'estava vivint la mort de la monarquia i el naixement de la República, eren moments d'entusiasme, però també de precaució, i per això segons consta en l'acta de sessió escrita ja en català, Santaló es va dirigir tant als companys electes com al nombrós públic allí congregat per manifestar...

que davant el canvi de règim que cabava de tenir lloc i la necessitat evident de no interrompre el Govern i l'administració dels interessos de la Ciutat de Girona, es constituïen cridats per la voluntat del poble en nou Ajuntament provisional en espera de que la proclamació oficial de la seva denominació i el dictat de normes oportunes per els poders públics que han assumit la direcció de la República, permetin procedir a una constitució legal definitiva.

No calgué esperar massa temps. L'endemà mateix, dia 15, es constituïa definitivament el primer consistori de la Segona República a la ciutat. La sessió plenària, novament molt concorreguda, va començar a les sis de la tarda, en una sala de plens que presentava una decoració simbòlica ben diferent. Segons les cròniques de l'època, la bandera republicana servia de dosser de la cadira presidencial, i el retrat del rei Alfons XIII havia estat substituït per una al·legoria dels capitans Galán i García Hernández. La República era un fet consumat. Abans que res Santaló va voler acomiadar-se cordialment del consistori sortint, tot recordant "el noble comportament" que el fins aleshores alcalde, el regionalista Francesc Coll, havia tingut en fer entrega de l'alcaldia "als que en nom del poble vingueren el dia anterior a fer-se càrrec del govern de la ciutat". Allí present, Coll agrai aquelles paraules, explicà que no s'havia oposat a la cessió de poders perquè aquella era la voluntat del poble i es mostrà confiat que el nou ajuntament "continuarà l'obra comensada amb tan bon zel per l'anterior, realitzant integrament el programa de cultura, urbanisme i sanitat de Girona". Després, un cop efectuat el relleu, es va procedir a l'elecció de càrrecs. Per votació secreta, amb quinze vots favorables i set en blanc, Miquel Santaló va ser elegit alcalde amb caràcter definitiu. Ocuparien les tinències d'alcaldia, per aquest ordre, els senyors Miquel de Palol, Josep Maria Dalmau, Josep Vidal i Llorenç Busquets. Un cop possessonat del càrrec, Santaló va expressar...

el seu agraïment per el càrrec que se li havia conferit, no sols als companys que l'havien designat pel seu vot, sinó, també, als que l'havien emés en blanc; i afegí que procuraria acollir amb esperit de serenitat i justícia totes les aspiracions que no es trobessin en oposició amb els principis fonamentals a que ha d'obeir, i esperà la franca i decidida col·laboració de tots els Senyors Regidors sense distinció de cap classe.

L'endemà informaria de tots els fets ocorreguts a l'Ajuntament a través d'una proclama adreçada a tots els ciutadans de la ciutat, que deia així:

Ciudadans de Girona.

A les sis de la tarda de la gloriosa jornada d'ahir va proclamar-se la República a Girona encarnant la sobirania popular del poble.

Els homes elegits per sufragi universal, han constituït el nou Ajuntament per respondre als delers de justícia, d'ordre i de legitimitat del Poder.

Aquest Ajuntament vol dir en primer terme com estima cordialíssimament el civisme exemplar del poble en les hores de màxima responsabilitat, i la confiança de què tothom voldrà continuar en l'actitud intel·ligent i ferma que ha d'ésser penyora de màxima garantia per a la consolidació del nou règim.

Visca la República!

Miquel Santaló, Alcalde.

Aquell primer ajuntament republicà, encapçalat per un Miquel Santaló que ben aviat seria cridat a ocupar càrrecs polítics a Barcelona i a Madrid, es va posar en marxa amb l'objectiu de fer una obra reformista, basada bàsicament en la cultura, l'assistència social i l'embelliment de la ciutat. Amb tot, entre els primeres mesures que va emprendre la nova corporació municipal s'hi troba el canvi de nomenclatura de carrers. Tant és així que en la sessió del 23 d'abril es va acordar el canvi de nom de la plaça Constitució pel de la República, i la supressió de les denominacions avinguda d'Alfons XIII i jardí de la Reina Victòria al passeig i jardins de la Devesa. Aviat, a més, Santaló es veuria immers en un afer que el portaria a presentar la dimissió del càrrec d'alcalde, dimissió que finalment no seria acceptada pels membres del consistori. El cas és que s'havia compromès a fer tot el possible perquè l'alliberament del líder sindicalista Bonaventura Durruti

fos un fet, un alliberament que malgrat haver-se fins i tot anunciat públicament, no s'acabà produint per una ordre rebuda en darrera instància de Madrid. Així les coses, com a mostra de fidelitat a la paraula donada i al compromís contret, el 18 de juny Santaló va creure convenient posar l'alcaldia a disposició d'un consistori que, sense matisos, no li acceptà la renúncia. Per altra banda, aquell mateix mes va ser proclamat diputat a Corts per la circumscripció de Girona, fet que va complicar la seva assistència als plens. Però no per això descuidà els afers municipals. Per exemple, en el ple del dia 26 de novembre es donà compte d'un telegrama seu informant que el ministre d'Hisenda acabava de llegir a les Corts Constituents "el projecte de llei de cessió de Baluards, conforme a les peticions de l'Ajuntament". Cedits gratuïtament per l'Estat en un acte que portà el president del Govern de la República, Manuel Azaña, a Girona, aquell fet va suposar la fi d'un problema vital per a la ciutat, a més d'importants beneficis que s'obtidrien de la venda dels terrenys. El juliol de 1932, concretament el dia 22, el conseller municipal Pere Cerezo proposava agrair a l'alcalde, en nom de l'Ajuntament, les eficients gestions que havia dut a terme per a l'aprovació dels projectes de construcció de dos grups escolars a la ciutat, amb una subvenció de 100.000 pessetes. I és que la tasca realitzada per l'Ajuntament en aquest sentit va ser important. S'obriren, entre altres, el Grup Ramon Turró, el Grup Ignasi Iglésias, l'escola del Pont Major, l'escola de la pujada de Sant Martí, o l'escola del carrer Eiximenis. Es volia aconseguir una escolarització total, i amb unes instal·lacions dignes i saludables. Un problema, aquest de la salubritat i de la higiene, que també es va combatre amb la construcció de col·lectors, mentre s'aprofitava per pavimentar carrers i construir voreres.

L'alcalde Miquel Santaló, el president del govern de la República Manuel Azaña i el president de la Generalitat Francesc Macià en l'acte de cessió dels baluards a la ciutat, l'any 1931. Gaspar-Sagarra y Torrents. Arxiu Nacional de Catalunya, Fons Josep Maria Sagarra Plana.

Malgrat les peticions de l'oposició municipal perquè abandonés l'alcaldia, en al·legar que les seves absències a la corporació dificultaven el normal desenvolupament de la vida municipal, Miquel Santaló no va presentar la renúncia definitiva al càrrec fins que fou nomenat ministre de Comunicacions del govern Lerroux. En la sessió plenària del dia 22 de setembre de 1933, es llegí el telegrama següent, que Santaló havia fet arribar a Josep Maria Dalmau:

Confirmo la meua lletra del 13 del corrent en què us donava compte que al prendre possessió d'aquest Ministeri en virtut del Decret publicat a la Gaceta de 12 corrent al no tenir més remei que acatar les disposicions vigents que regulen això i deixar la presidèn-

cia d'aqueix Ajuntament. Amb aquest motiu el torno a pregar en donguis compte en sessió a l'Ajuntament manifestant d'una manera viva el meu gran afecte a Girona i la consideració afectuosa a tots els companys pot contar la Ciutat, podeu comptar tots vosaltres amb la meva més sincera adhesió, una forta abraçada

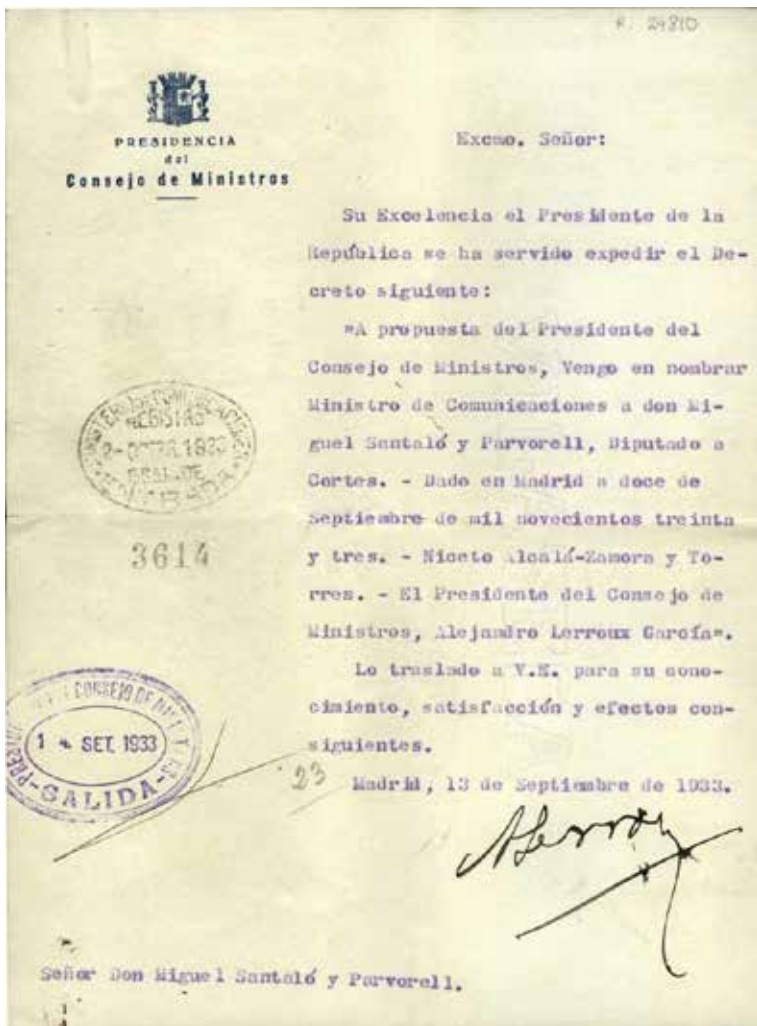
Aquell mateix mes de setembre, Santaló va ser homenatjat a la ciutat per la feina feta.

Les altes esferes de la política

Des de la proclamació de la República van ser molts els càrrecs que Santaló ocupà en el si de la política catalana i espanyola. El maig de 1931 havia sigut nomenat conseller adjunt del Govern provisional de la Generalitat; el juny de 1931 havia sigut designat per formar part de les Corts Constituents de la República Espanyola, de les quals, un cop constituïdes, fou diputat; l'any 1933 va ser elegit ministre a Madrid, i entre finals de 1933 i principis de 1934, a més de ser reelegit diputat, va ocupar els càrrecs de conseller delegat del Govern de la Generalitat i de conseller de Finances. La seva participació en els Fets d'Octubre suposaren un petit parèntesi en la seva activitat política, ja que fou empresonat. Després de ser absolt en el consell de guerra a què fou sotmès, va reprendre la labor política com a diputat, càrrec que ocuparia durant tot el període bèl·lic.

La maleta de l'exili

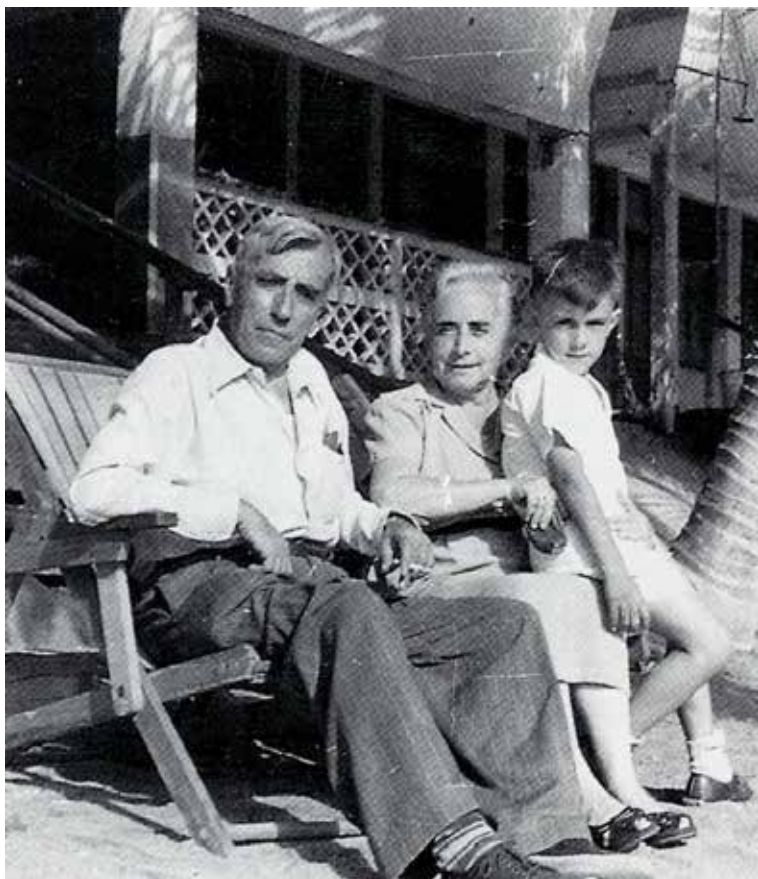
La derrota republicana l'obligà a exiliar-se, primer a França i després a Mèxic. Tanmateix, no va abandonar el seu compromís polític i va participar en diverses iniciatives per reorganitzar les institucions espanyoles i catalanes a l'exili. Mentrestant, treballava per una editorial. Va morir l'any 1962, als 74 anys d'edat. No va poder tornar mai més a Girona. Només la seva maleta, la maleta

Decret expedit pel president de la República Niceto Alcalá-Zamora, en què, amb data 13 de setembre de 1933, es nomena Miquel Santaló ministre de Comunicacions. AMGi, Fons Miquel Santaló – Adelina Cortina.

amb què havia marxat a l'exili, va poder fer el viatge de tornada, de les mans de Salomó Marquès, gràcies a la donació de la seva filla Adelina. L'Ajuntament de la ciutat li va dedicar una plaça que avui, malauradament, és poc recordada pel seu nom: plaça de Miquel Santaló i Parvorell.

Miquel Santaló i Adelina Cortina acompanyats d'un nét, en una instantània de l'any 1952, durant l'exili mexicà.